

LEGENDA O SV. ILIJI NA JEDNOJ IKONI

U muzeju Srpsko-pravoslavne crkvene opštine u Sarajevu vidi se među eksponatima i jedna ikona sa portretom proroka Ilije i 16 slika događaja iz njegova života. Ikona te sadržine je uopšte vrlo rijedak (primjerak, a sa toliko prikazanih događaja iz života spomenutog proroka je skoro unikum u našoj zemlji. Po tome ta ikona nadmašuje i propise Dionizijeve Erminije¹ i našeg Sinaksara, Ohridskog prologa.² Nažalost, ne možemo njezinu sadržinu uporediti sa freskama o sv. Iliji na zidovima crkve manastira Morače, jer su one većinom uništene, a i ono nekoliko sačuvanih samo su fragmeti.³ Prema svemu sudeći, sarajevska ikona je dragocjen primjerak, naročito sa ikonografskog gledišta.

Prorok Ilija (jevr. Ilija-hu, grč. Elias odn. Ilias) živio je u vrijeme trojice izrailjskih kraljeva: Ahava (Ahaba), Ahasje i Jorama. Ahav je prema knjigama Starog savjeta i podacima istorije antičkih naroda Istoka vladao oko 877—854 godine prije naše ere.⁴ Ahav je naslijedio svog oca Omri-a koji je osnovao grad Samariju⁵ buduću prijestolnicu Izrailja. Jevreji su u to vrijeme imali i drugo kraljevstvo, Judu (Judeju). U životu naroda čije su zemlje tada gravitirale istočnom Mediteranu vladale su neprestane smutnje, izazivane

¹ A. Papadopoulos K., Erminija, Petrograd (grč.) 1909.

² Nikolaj, episkop ohridski: Ohridski prolog, Niš 1928.

³ A. Skovran-Vukičević: Zbornik r. XIX Vizant. inst., S A N., knj. V, Beograd 1958.

⁴ Dubnov Simon: Die Geschichte des jüdischen Volkes, Berlin 1926-29.; Glatzel Nahm. Norbert: Geschichte der Talmudischen Zeit, Berlin 1937; Rachel und Emanuel bin Gorion, Jüdische Sagen u. Mythen, Frankfurt 1927, str. 219—232; Sv. pismo Starog zavjeta (Biblija); G. Maspero: Poviest iztočnih naroda u Starom vieku, Zagreb 1883; Meyers Lexikon, sedmo izdanje, Leipzig 1924 (Karta starozavjetne Palestine).

⁵ Grad Samarija leži usred provincije Samarije i jednako je udaljen od mora kao i od rijeke Jordana. Donedavno je bio selo zvano Sebastije (arap.). Razorio ga je prvi put Asirski kralj Sargon II u godini 722 pr. n. e. Podigao se opet za vrijeme vladavine Makavejaca. Kasnije je opet bio razoren i tako ostao dok ga nije obnovio Irod i dao mu naziv Augusta, koji su Grci pretvorili u Sevaste, a Arapi potom u Sebastije.

vjerskim i dinastičkim borbama, težnjama za proširenjem granica i velikim osvajačima iz Egipta i Asura.

Kralj Ahav je ratovao sa susjedima Aramejcima iz krajeva Damaska. Da se osigura bar s jedne strane, napravi savez sa Feničanima, i da ga učvrsti, oženi Jezevelju (Isebel), kćer tirkog kralja Ethvala (Ethbala) koji je, po Starom zavjetu, vladao i Sidonom. Kako su Feničani poštovali boga Vaala (Baala), to mu se prikloni i kralj Ahav i podiže mu hram u svojoj prijestonici Samariji, čime izazva protiv sebe i svoje žene gnjev proroka Ilije koji se borio cijelog života za poštovanje boga Jahve u Izrailju. Da se odbrani od Siraca, odnosno od kralja Salmanasara III,⁶ učini Ahav savez sa svojim ranijim neprijateljima Aramejcima, ali pogibe u boju kod Ramotha. Da se ne izloži opasnosti, kralj se borio u opremi ostalih vojnika, ali ga nesrećnim slučajem pogodi neprijateljska strela po sastavu pločica pancera i smrtno rani.⁷ Ahav je pored palače u Samariji imao i velika privatna imanja sa ljetnom palačom u Jesreelu (Esdrelon), plodnoj dolini koja se proteže porječjem potoka Kisona do blizu Samarije.

Naslijedio ga je sin, kralj Ahasja,⁸ s kojim je, opet zbog vjerskih nazora, Ilija došao u sukob (Kr. I, 22, 40). Ahasja je vladao samo dvije godine, od 854—853. Pao je s prozora svoje palače u Samariji i umro. Klanjao se i on bogu Vaalu (Baal-Sebub). Naslijedio ga je sin Joram (Kr. II, 1, 17, i Kr. II, 3, 1).

Joram (Jehoram) je vladao od 853—842. Ratovao je protiv odmetnutih Moavićana i zatim protiv Aramejaca. Umoren je od svog vojskovođe Jehu-a koji se uz pomoć proroka Jelisije — Ilinog učenika — i njegovih pristaša proglasio kraljem.

U vrijeme u kome je djelovao prorok Ilija cvalo je u zemlji Izrailićana proročko zvanje od koga je živjelo stotine tih ljudi, kao i u susjednim zemljama. Oni su bili u neku ruku strančari i borili

⁶ Salmanasar III, asirski kralj, vladao je od 858 do 824 pr. n. e. Prodirao je na svojim vojnim pohodima sve do do Sredozemnog mora.

⁷ Kr. I, 22, 30—34.

⁸ Kr. I, 22—40.

Sl. 1. Ikona proroka Ilije sa 16 scena iz njegova legendarnog života. Rad nepoznatog grčkog slikara iz 1774 godine. Zbirka Srp. prav. crkvene opštine u Sarajevu

se za ideale stranke kojoj su pripadali. Uticali su i na veće državne odluke (izbori vladara, ratovi itd.). I prorok Ilija živo je uticao u svoje vrijeme na razvoj društvenog života Izraela, zasnivajući svoje djelovanje na vjerovanju u jednog boga, Jahve-a. Ilija je bio ustrajan, neustrašiv, žučljiv i svirep u borbi za postizanje svojih ciljeva. Zbog toga je bio i progonjen. Kao nemiran duh prošao je svu primorsku zemlju istočnog Mediterana, od Sidona i Damaska do Gaze i Mrtvog mora pa dalje kroz pustinju sve do Sinaja na Crvenom moru.

Ilija je rodom iz Tesvita (Tešvita, Tišbita)⁹ a bio je naseljen u planinskom kraju Gileada u

⁹ Nepoznato gdje, možda u kraju Gileada.

Transjordaniji.¹⁰ O njegovom djetinjstvu i djelovanju prije pojave kralja Ahava ne zna se ništa. Nestao je iznenada u vrijeme vladavine kralja Jehu, uzurpatora.

Gornje podatke iznio sam zbog lakšeg razumijevanja ilustracija na spomenutoj ikoni, ali nam je usto potrebno da vidimo šta veli o tome izvor kojim se slikar služio, a to su knjige Starog zavjeta, koje je majstor naše ikone vrlo dobro poznao, kao i neki slikarski priručnik kome dosad nismo mogli ući u trag.

¹⁰ Gilead je župan planinski kraj sa priličnim obiljem vode s lijeve strane Jordana a sjeverno od Mrtvog mora.

O djelovanju Ilijinom govori Prva knjiga kraljeva ukratko ovo:¹¹

Po smrti Omrijevoj sjede na izraelski prijesto Ahav, njegov sin i vladaše 22 godine. On uze za ženu Isebelu kćer Etbaala, kralja Zidonaca, i vjerovalaše u boga Baala, služalaše mu i podiže hram u Samariji (Kr. I, 16, 29-32).

Ilija Tišbićanin, naseljenik (pridošlica) u Gileadu, zaprijeti kralju Ahavu da sljedećih godina neće pasti ni rosa ni kiša, osim na njegovu riječ.

Da i sam Ilija ne nastrada, uputi ga bog Jahve da se sakrije na potoku Keritu »koji je prije Jordana«,¹² da pije njegovu vodu, a on će narediti gavranovima da mu donose hranu. Tako se i zbilo (Kr. I, 17, 1-6).

A kad presuši i potok, jer nije bilo kiše, bog Jahve uputi Iliju u grad Zarfath,¹³ koji pripadaše Zidonu, da se prehrani kod jedne udovice koja i sama nije ništa imala, ali joj Ilija uz Jahvinu pomoć napuni ostavu uljem i brašnom, a kad joj umrije sin (dijete), Ilija ga oživi, zazivajući svog boga u pomoć (Kr. I, 17, 9-23).

U trećoj godini suše bog naredi Iliji da se javi kralju Ahavu, a Ahav je upravo u to vrijeme, pritiješnjen nestašicom vode i trave bio poslao upravnika dvora Obadiju na jednu stranu države, a on krenuo na drugu u potrazi za vodom i travom. Obadija, vrlo pobožan čovjek, poklonik Jahvin, sreće na svom putu Iliju koji ga uputi natrag kralju da mu javi da je Ilija tu i kralj krene natrag ususret proroku (Kr. I, 18, 1-16).

Obojica se uskoro sreću: kralj zainteresovan za kišu, a Ilija za svoje vjerovanje. Prorok je zahitjevao od kralja da skupi narod na gori Karmelu¹⁴ i 450 sveštenika Baalovih, te 400 proroka što jedu za stolom kraljice Isebele (ovdje se podrazumjevaju proroci Baalovog kulta), pa da se prirede dva žrtvenika sa žrtvama (dva junca). Jedan žrtvenik sveštenicima Baalovim, a jedan njemu, Iliji. I neka Baalovi sveštenici pred narodom zazivaju svog boga da vatrom iz neba potpali žrtvenik, a on će zazivati svoga Jahve-a. I učiniše tako. Ilija uspije da se zapali žrtvenik, što Baalovi sveštenici ne moguše i tada narod povika da je Jahve pravi bog (Kr. I, 18, 17-39).

Ilija zatim naredi da se pohvataju svi Baalovi sveštenici i da se povezani svedu u korito potoka Kišona,¹⁵ gdje ih on lično pokla (Kr. I, 18, 40). Potom izazva molitvama kišu. Kralj se poslije

¹¹ Izvod iz djela Leander van Ess, *die Heiligen Schriften des Alten und Neuen Testaments*, Sulzbach, Bayenn 1871.

¹² Nepoznato gdje.

¹³ Zarfath (Zarpat, Sarepta) sad Sarafand je južno od Sidona (današnje Seide) oko 20 km.

¹⁴ Gora Karmel nalazi se iznad današnje Haife sa manastirrom sv. Ilije i novog naselja Haife, protežući se prema jugoistoku.

¹⁵ Potok Kison (Kišon) teče ispod gore Karmela sa sjeveroistočne strane i ulijeva se u Sredozemno more.

ovih događaja uputi u Jizrael,¹⁶ a i Ilija, bojeći se kraljeve osvete, pobježe takođe u taj kraj (Kr. I, 18, 41-46).

Kraljica Isebel, obaviještena od kralja šta je Ilija učinio, poručuje mu po glasniku da će ovo platiti glavom. Ilija od straha bježi sve do Beršebe,¹⁷ gdje se sakri u jednu guduru i sav slomljen, gladan i žedan, zaspi pod grmom žutilovke (Ginster).¹⁸ U neko doba anđeo ga probudi. Ilija ugleda pored sebe vrč vode i kruh, i po savjetu anđela najede se i opet zaspao. Anđeo ga poslije nekog vremena opet probudi i reče mu da jede i pije, jer mu je daleko putovati. A onda ga uputi do božijeg brda Horeba,¹⁹ do koga je putovao preko pustinje 40 dana i 40 noći.

Na Horebu je govorio sa svojim bogom koji ga uputi natrag istim putem sve do u Damask, gdje je za asirskog kralja imao da proglasi Hazaela, za kralja Izraela Jehu, a Jeliseja za proroka (Kr. I, 19, 2-16).

Ilija ode i usput naiđe na Elisuu (Jeliseja), sina Safatova, pri oranju. Pred plugom je išlo 12 jarmova volova, a on je bio kod dvanaestog jarma (Kr. I, 19, 17-19). Ilija ga uze od oca, proglasi za proroka i povede sobom.

Ilija se sastao sa kraljem Ahabom i zaprijeti mu pogibijom. Ahab se pokaja i spase se (Kr. I, 21, 19-29).

Zatim kralj Ahab u zajednici s kraljem Jude Josafatom zarati protiv Asiraca, ali pogibe u boju kod Ramota (gileadskog). Pokopaše ga u Samariji (Kr. I, 22, 1-37).

Nasljedio ga je sin Ahasja koji nesrećnim slučajem pade sa gornjeg kata svoje palače i teško se rani; zato posla svoje ljude da pitaju Baal-Sabuba, boga u Ekronu,²⁰ hoće li preboljeti, čime se zamjeri prorodu Iliji koji pođe kraljevim glasnicima ususret i vrati ih natrag s porukom kralju da će umrijeti zato što traži spas u ekronskog boga a ne u izraelskog Jahve-a (Kr. II, 1, 2-6). Kralj se dosjeti da je to poruka od proroka Ilije, pa posla po njega pedesetara sa 50 ljudi, ali ih Ilija satra nebeskim ognjem. Kralj šalje ponovo

¹⁶ Jizreel (Jesreel, danas Esdrelon), nalazi se na istoku istoimene ravnice uz potok Kison, s njegove lijeve strane, uglavnom u njegovom porječju oko izvorišta blizu grada Samarije.

¹⁷ Beer-Saba (Beršaba, Ber-Seba, danas Beir-es-Seba) leži na istoimenoj rijeci, zapravo u dolini oko 50 km zračne linije jugoistočno, od Gaze, usred nekađanje Judeje. Odatle do Horeba na Sinaju ima oko 300 km. Prema tome je Ilija dnevno prelazio 7-8 km.

¹⁸ Žutilovka (Genista L. Ginster), grmasta biljka, raširena u primorju istočnog mediterana. Služila je ranije za bojenje vune i dr.

¹⁹ Brdo Horeb nalazi se u Sinaju u južnom dijelu Sinajskog poluotoka (opis u II knj. Mojsija, 19) u planinskom kraju. Na njemu je manastir sv. Katarine (1530 m.) iznad koga se nalazi kapela sv. Ilije na visini od preko 2000 m. Pošto se kod Mojsija govori o vulkanskom brdu, misli se u novije vrijeme da Horeb treba tražiti u vulkanskom kraju istočne strane Crvenog mora.

²⁰ Grad Ekron nalazi se u primorju Jafe, južno od toga grada oko 30 km, a od mora udaljen oko 15 km.

drugog pedesetara sa 50 ljudi, ali Ilija i njih satre ognjem nebeskim. Kralj šalje i trećeg pedesetara sa 50 ljudi koga Ilija poštedi zbog njegove pobožnosti i po nagovoru anđela pođe s njim kralju kome objasni da mora umrijeti, jer tako hoće Jahve. I kralj umrije, a naslijedi ga njegov brat Joram (Kr. II, 1, 7–17).

Druga knjiga kraljeva veli dalje o Iliji:

Pred uznošenje Ilijino na nebo išao je on sa Jelisijom od Gilgala.²¹ Ilija je htio svakako da ga Jelisija ostavi nasamo, ali ovaj ne htjede i tako dođe do Betela.²² Pošto Jelisija ne htjede ni ovdje da pusti Iliju samoga, jer je od drugih proroka u Betelu doznao da mu se bliži kraj, pođe dalje i stigoše do Jerihona,²³ gdje se ponovi isto, i tako izbiše na rijeku Jordan gdje Ilija u prisustvu 50 »sinova proroka« udarcem svog plašta po vodi rastavi rijeku i njih dva predoše suhim na drugu stranu. Tada Ilija reče Jelisiji da zatraži od njega, prije nego što on umre, šta god želi, a kad Jelisija zatraži dvostruko Ilinog duha, Ilija mu odgovori: »Tešku si stvar od mene tražio. Ako vidiš, da me od tebe uzimaju, nek ti bude, a ako ne, neće od tog ništa biti« (Kr. II, 2, 9–10).

A kad su išli dalje, od jednom izbiše vatrena kola sa vatrenim konjima, rastaviše i Iliju u vioru odvezoše u nebo.

Kad Jelisija dođe sebi od iznenađenja, podiže sa zemlje Ilijin ogrtač koji mu je bio spao i vrati se preko Jordana natrag.

Toliko kazuje Stari zavjet (Biblija).

Po Novom zavjetu sv. Ilija se pojavio s Mojzijem u vrijeme Isusovog preobraženja (Mat. XVII, 1–8; Marko IX, 2–8; Luka IX, 28–36), što znači, oko 700 godina poslije svoje smrti, odnosno poslije uznošenja na nebo u vatrenim kolima. Po vjerovanju hrišćanskog svijeta, Ilija će se pojaviti i uz drugi dolazak Hristov, kao borac protiv Antihrista. Zanimljivo je da naši slikari iz 18 i 19 vijeka prikazuju redovno na svojim slikama Strašnog suda vrlo slikovito kako se sv. Ilija prepire s Antihristom. Sv. Ilija je i u našem narodu vrlo poznat i popularan svetac. »Gromovnik« je, kao i Perun starih Slovena. Njemu je posvećen znatan broj crkava u Bosni i Hercegovini, a ima i znatan broj lokaliteta nazvanih po nekadašnjim crkva-

²¹ Pod nazivom Gilgal imaju tri grada koji se nalaze na liniji zapad-istok od mora do rijeke Jordana. Prvi leži sjeverozapadno od Jafe, udaljen oko 20 km, u porječju rijeke Kane. Drugi se nalazi oko 10 km sjeverno od Mrtvog mora a oko 5–6 km zapadno od rijeke Jordana na istočnoj padini planine Efraim. Treći Gilgal nalazi se na sredini puta između dva gornja, na zapadnom ogranku Efraima. Odavde su Ilija i Jelisija pošli do Bethela i Jerihona.

²² Betel (Bethel) nalazi se na uzvisini planine Efraim južno od drugog Gilgala oko 13 km ili sjeverno od Jerusalima 17 km. Odatle su se proroci Ilija i Jelisija spustili istočnim padinama Efraima u jordansku ravnicu do Jerihona.

²³ Grad Jerihon nalazi se u jordanskoj ravnici, udaljen od rijeke Jordana oko 10 km na zapad, a od drugog Gilgala oko 5 km.

ma, posvećenim sv. Iliji (Ilijaš kod Sarajeva, Ilijak kod Donje Prače, Ilijino kod Rogatice, Ilinjača u Kotorcu kod Sarajeva, Ilinjača u Bjelajcima kod Krupe itd.²⁴

U našoj ikonografiji sv. Ilija se obično slika u vatrenim kolima.

■

Na spomenutoj ikoni prikazan je sv. Ilija (Sl. 1) u sredini u stojećem stavu sa nešto uzdignutom desnom rukom, držeći u lijevoj otvoren svitak sa prigodnim tekstom: »Ευλόγιτος Κσ'ο Θς τῶν Δυναμῶν«, koji je za tu sliku propisan i Erminiom.²⁵ (Sl. 5). Na Iliji je crvenkastosmeđa haljina, izmodelovana zlatnom bojom i težak plašt, crne boje, također izmodelovan zlatnom bojom, postavljen krznom odulje dlake, svjetlosmeđe boje.

Prorok ima duguljasto, mršavo lice, energičnog i strogog izgleda, obavijeno gustom, dugom, valovitim, sijedom kosom, dvostrukom bradom i dugim brkovima (Sl. 2). Na nogama nosi sandale crne boje. Inkarnat je mrtvačke boje. Oreol oko glave je zlatan, izveden listićima pravog zlata. Obrubljen je po periferiji sitnim tačkicama i bijelom linijom.

Pri dnu slike, desno, unesena je grčka signatura: ETH 1774 (= god. 1774).

Oko opisane figure kao glavnog dijela slike poredano je 16 malih slika, od kojih su one sa uspravnih strana kvadratične sa stranicom od 6 cm, dok su dvije sličice u sredini gornjeg vodoravnog reda i dvije u sredini donjeg vodoravnog reda pravokutnog oblika, veličine oko 6 : 7 cm. Sve su slike međusobno odijeljene oko 5 mm širokim zlatnim okvirićima, opervaženim bijelom bojom (Sl. 1). U njima su prikazani legendarni događaji iz života proroka Ilije kako ih prikazuje Sveto pismo Starog zavjeta hrišćanske religije. Slike počinju prikazivanjem rođenja prorokova u lijevom gornjem uglu i ređaju se, idući nadesno, oko glavne figure opet do gornjeg lijevog ugla, završujući Ilijinim uznošenjem na nebo.

1 slika. Rođenje proroka Ilije (natpis istrven). Scena se odigrava u sobi svjetlosmeđe boje. U prednjem planu vidi se velika i

²⁴ Pišući o hrišćanskoj topografiji na Balkanu, Jireček je mislio da u Bosni i Hercegovini nema limena mjesta, vezanih za hrišćanstvo (Jireček: Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer. Sitzungsberichte der Wiener Akademie, CXXXVI, 33 i dalje), pa je to pravdao bogumilstvom u Bosni u srednjem vijeku. Međutim, takvih imena ima, koliko je meni poznato, priličan broj: Marino u Krivoglavcima kod Sarajeva, Vračić kod Blagaja u Hercegovini, više lokaliteta s nazivom Mratinci (sv. Mrata), Romani (sv. Roman) kod Kalinovika, Breber (sv. Barbara) u Homolju kod Konjica, dva Đurđevca u Podrinju, Kozman (sv. Kuzma i Damjan), u Podrinju, Pavlovac i Petričevac kod Banjaluke, Petrinja kod Kostajnice, Petrovice kod Tuzle, Ivanjska kod Banjaluke, Vračari kod Ključa, Vračevac kod Tuzle, Lučani (sv. Luka) u Bilješecu kod Zenice, Spasovina u Potkrajju kod Mrkonjić Grada itd.

²⁵ Papadopoulos: nav. dj. str. 262.

široka postelja sa crvenom draperijom unaokolo, koja visi do zemlje, a ukrašena je zlatnim vezom. Površina postelje tako je oštećena da se na njoj ništa ne vidi (možda porodilja?) osim tragova pokrivača zelene boje. U drugom planu — iza postelje — vidi se pet osoba. Prva slijeva je mlađa žena u crvenoj haljini preko koje je navukla maforij smeđe boje. Ona je kao malo nagnuta prema istrvenom dijelu postelje, iz čega bi se dalo zaključiti da je tamo bila naslikana neka osoba. Do opisane figure je mlađa žena, ogrnuta u maforij crne boje. Ona drži na crvenoj peleni povijeno dijete sa zlatnim oreolom oko glave, obrubljenim bijelom linijom. Zbog veličine pelene ne vidi se haljina spomenute žene. Obadvije opisane žene stoje kao pod nekim baldahinom koji je podignut iznad postelje. Do njih su dvije djevojke (nisu zaogrnutе maforijom preko glave); jedna u bijeloj haljini, sa grimizno crvenim haljetkom do koljena, drži zlatnu posudu u rukama. Haljetak ima zlatan pervaz, a išaran je inače zlatnim vezom (kružići s tačkicama okolo). Od druge djevojke vidi se samo glava s malo grudi, pokrivenih haljinom crvene boje (cinober), obrubljenom zlatnim gajtanom.

Desno do djevojaka, već na kraju slike, stoji sredovječan muškarac odulje smeđe kose, brade i brkova, u crvenom ogrtaču, obrubljenom širokim zlatnim pervazom. Mali dio haljine koji se vidi izgleda da je tamnosmeđe boje. Čovjek drži ruke prekrštene na grudima. On se ne vidi u cjelini, jer mu zlatni okvirić slike pokriva dio desne strane.

Lice i ruke opisanih figura su lijepe crvenkaste boje, ugodne forme, dobro crtane i vrlo plastično obrađene, naročito se u tom pogledu ističu ženske figure.

2 slika: Sadržaj neutvrđen, natpis istrven.

Scena se odigrava u dvorani sa stupovima čudnih glavica i boje, žučkastosmeđe i svjetloplave. Stupovi su povezani lukovima. Sa jednoga stupa s desne strane spušta se nadesno duboko dolje crvena zavjesa. U prvom planu slike stoji velik sto čija je ploča prljavoroza boje, kojoj po strani visi do zemlje draperija crne boje sa zlatnim vezom. Na stolu se vide tri zatvorene knjige i jedna otvorena, ukoliko to nije otvoren svitak, i jedna čaša. Zatvorene knjige imaju crne korice dok je njihova debljina označena plavkastoroza bojom.

S lijeve strane stola stoji isti onaj muškarac iz prednje slike, a za stolom sjede ili stoje tri starca čije su figure većinom oštećene. Samo se može toliko ustanoviti da gestikuliraju rukama u živom razgovoru sa prvom figurom. Od haljina ovih triju figura mogu se razaznati samo fragmenti u boji crvenog cinobera, grimiza i crne. Nijedna od prisutnih figura nema oreola.

Ova scena ne može se odnositi ni na kakav tekst o životu proroka Ilije koji smo naprijed

Sl. 2. Ikona proroka Ilije iz 1774 godine, detalj. Zbirka Srp. prav. crkv. opštine u Sarajevu

citirali, ali, analogno sličnim ikonama, gdje obično iza rođenja dolazi scena krštenja, upisa u knjige rođenja ili rukopoloženja, i ovdje bi se moglo pomišljati na nešto slično.

3 slika: Gavran hrani proroka Iliju: Ὁ Ἡλίας τρεφόμενος ὑπὸ τοῦ κορακός

Ilija sjedi pred pećinom kao u nekoj udolici (potok Kerit) podnmljen lijevom rukom. Desnu drži na desnom koljenu. Glavu je zakrenuo prema gavranu koji slijeće noseći hranu u kljunu (Sl. 3). Ilija je odjeven u ranije opisanu haljinu i plašt i potpuno je istog izgleda kao na centralnoj slici, samo što je ovdje prikazan nešto rezigniranog stava i pogleda. Pejzaž oko njega je prikazan vrlo lijepo i adekvatno situaciji: stjenovite strme obale s pećinom i rijetkim rastinjem, sve u svjetlijoj ili tamnijoj smeđoj boji. Pa i plavkasto nebo nagingje na smeđu boju, kao i rastinje s tamnozelenom podlogom.

4 slika: Susret proroka Ilije s udovicom iz Zarfata: Ὁ Ἡλίας ε·η····ο της χ···ς,

Sl. 3. Detalj ikone proroka Ilije iz god. 1774: Iliju hrani gavran i susret Ilije s udovicom iz Zarfata. Zbirka Srp. prav. crkvene opštine u Sarajevu

Na cesti pred gradom koji se ističe u pozadini stoji sv. Ilija u svojoj već opisanoj nošnji i izgledu sa mladom i lijepom ženom koja lijevom rukom vodi dječaka a u desnoj nosi naramak drva (Sl. 3). Žena ima na sebi tamnocrvenu haljinu i haljetak do koljena svjetliječrvene boje. Glavu je pokrila tamnosmeđom maramom. Sve je na njoj izvezeno zlatnim koncem. Ilija, kao iznenađen, ispružio je obje ruke prema njoj. Pejzaž oko njih je crvenozute boje (pjeskovit sa nešto zelenila sprijeda).

5 slika: Prorok Ilija oživi sina udovice: *Ἀνέστισεν τὸν υἱὸν τῆς χηρᾶς*

Zgrada žućkaste boje s malim krilom pokrivena ćeramidom sa dva prozora na katu i velikim ulaznim vratima. Okolo žućkasto tlo. Pozadi nebo prljavosmeđe boje. U prvom planu (pred kućom) vidi se prosto skovana postelja žućkaste boje. Na njoj leži dječak sklopljenih očiju, prekrštenih ruku na grudima. Pod glavom mu je jastuk crne boje izvezen zlatom. Dječak je do pojasa pokriven crvenim jorganom, a inače je go. S druge strane postelje do uzglavlja stoji ista žena što smo je vidjeli na gornjoj slici, podnmljena desnom rukom (kao u žalosti), dodirujući lijevom rukom glavu mrtvog dječaka. Kod podnožja postelje kleči prorok Ilija, podignute glave i ruku ispruženih gore (molitva). Obučen je kao ranije.

6 slika: Sadržaj neutvrđen, možda susret proroka sa Ovadijom: *Ὁ Ηλιας εστο·α·πὸν·τησεν τὸν σωδ·ὄν τὸν σοφ·*

U pejzažu žućkastosmeđe boje sa prljavoplavkastim nebom stoji Ilija u živom razgovoru sa nekom osobom u crvenom plaštu i tamnosmeđoj haljini, duge kestenjaste kose, brade i brkova sa oreolom oko glave — kako se dalje prikazuje prorok Jelisija (Sl. 5). Prema tekstu, a i zbog toga što iza ove slike slijedi susret Ilijin s kraljem Ahavom, ovdje moramo pretpostaviti susret Ilijin s Ovadijom, upravnikom kraljevskog dvora. Samo

Sl. 4. Prorok Ilija oživljava sitna udovice iz Zarfata. Detalj ikone proroka Ilije iz 1774 godine. Zbirka Srp. prav. crkvene opštine u Sarajevu

je, možda, slikar zamijenio ovoga Ovadiju sa prorokom Ovadijom (5 vijek prije naše ere) pa mu je dao i oreol oko glave.

7 slika: Susret Ilije i kralja Ahava: *προῦπαντούμενος ὑπὸ ἁχάα·*

U lijepom svjetlosmeđem brdovitom pejzažu, kraj rijeke, Ilija, stojeći s lijeva, gestikulira rukama ispruženim prema kralju koji, sav u zlatnom oklopu sa visokom zlatnom kacigom, jaše na konju (Sl. 5). Kralj je sijed čovjek duge kose, brade i brkova. Ima po oklopu sagion smeđe boje. Ispružio je jednu ruku prema proroku. Konj je crvenkastomeđe boje. Propeo se na stražnje noge.

8 slika: Ilija zapali nebeskom vatrom žrtvenik: εφερε πύρ εἰς οὐρανοῦ . . .

U istom pejzažu kao gore stoji u prvom planu žrtvenik sa žrtvom (oderani junac). S lijeva kleči Ilija, podignute glave i ruku ispruženih prema nebu. U rukama drži razvijen svitak sa prigodnim tekstom: καὶ ὁ τῶν (δυνάμεων). S desna stoji kralj u istom oklopu i šljemu kao gore. Do njega, zgureni, prestravljenih pogleda, kriju se iza žrtvenika četiri Vaalova proroka. Oni su odjeveni naizmjenično u duge crvene i smeđe haljine. Gore u vrhu slike vidi se segment neba, oivičen dvjema bijelim linijama. Iz njega sipa prema dolje na žrtvenik vatra u vidu tankih crvenih linija. Nasuprot njima, vide se plamenovi kako ližu od žrtvenika prema gore.

9 slika: Ilija kolje sveštenike srama (= Vaalove): φονεῦσαν τοὺς ἱερεῖς αἰσχύνῃς

U donjem lijevom uglu leže mrtvi ljudi, obučeni u duge crne haljine sa širokim crvenim porubima. Među njima se ističe u prvom redu preklan sasvim mlad čovjek. U desnom donjem uglu kleči prorok Ilija nagnut nad jednim mlađim čovjekom, kratke smeđe brade i brkova, koji leži nauznak. Ilija ga drži lijevom rukom za rame, a desnu mu je proturio ispod vrata koljući ga velikim nožem. Iz vrata kao da mu šiklja krv. Iznad te scene i poklanih ljudi, u drugom planu slike, kleči jedan sveštenik, vezanih ruku sprijeda, prestrašenog pogleda. Iznad njega stoji više vojnika

Sl. 5. Detalj ikone proroka Ilije iz god. 1774: susret proroka Ilije sa Ovadijom (?), susret proroka Ilije sa kraljem Ahabom i grčki tekst na svitku iz glavne slike. Zbirka Srp. prav. crkvene opštine u Sarajevu

strogog izgleda, svi pod oružjem, u zlatnim oklopmima i visokim šljemovima. Na desnoj strani u istom planu slike vidi se kralj sa pratnjom — jednako obučeni kao i ranije. Pozadina je nebo prljavozelenkaste boje koja naginje na smeđe (Sl. 6).

Sl. 6. Detalj ikone proroka Ilije iz 1774 godine: Ilija kolje sveštenike Baalove, i prorok u pećini kod Ber-Sebe. Zbirka Srp. prav. crkvene opštine u Sarajevu

10 slika: Zaspalog Iliju pod drvetom budi anđeo: κοιμηθ̄ . . ὑπο του φυτου ἔγειρε αυτον υπο του αγγ

Ilija sjedi u pećini kao da se odmara. Kraj njega je hljeb i jedna posuda s visokim vratom. Ozgo slijeva slijeće anđeo s palicom kojom dotiče grljak posude (Sl. 6). Obrada pećine i okolice kao i gore.

11 slika. Ilija rukopolaže Jeliseja za proroka: χριών τον ελλισσαιε εις προφητην

Jelisijsje u crvenom plaštu i tamnosmeđoj haljini skrušeno kleči pred prorokom Ilijom koji se nagnuo nad njega, držeća mu na glavi svoju desnu ruku a lijevu na ramenu. Do njih na desnoj strani slike vidi se Jelisijev otac s jarmom volova. I on ima smeđu haljinu i crven plašt, obavijen oko pojasa. Volovi su sive boje. Pozadina nije vidljiva, jer je taj dio slike vrlo potamnio.

Jelisijsje nema oreola.

12 slika. Ilija pobi dva pedesetara nebeskom vatrom: εφερε πυρ εξ ουρανου και κατεκαυσε διω πεντεκονταρχους

Ilija je prikazan na desnoj strani slike, u stjenovitom pejzažu, ispruženih ruku prema vojniku, koji, pogođen ozgo vatrom, leži na zemlji i prestrašeno gleda Iliju. Do njega se vide fragmentarno i drugi pali vojnici. Oklopi i kacige su zlatni kao i ranije. Vatra iz neba prikazana je gustim tankim crvenim linijama.

13 slika. Ilija i treći pedesetar (natpis nečitak).

Ilija sjedi na stijeni (brdu?) s desne strane slike. Dolje pred njim kleči pedesetar u zlatnom oklopu i šljemu. Ispod oklopa vidi mu se crvena haljina, a preko njega crni sagion. Iza pedesetara vidi se još nekoliko vojnika kako leže ili kleče. I oni imaju zlatne šljemove. Ilija drži ispružene ruke prema njima. Ozgo prema Iliji slijeće anđeo. Pozadina nije jasna.

14 slika. Ilija se sastaje sa kraljem Ahasjom (natpis nečitak).

Kralj u zlatnom oklopu i šljemu sa crvenom haljinom i crvenim sagionom sjedi na zlatnom prijestolju pod baldahinom sa crnom zavjesom. Kralj ima kestenjastu kosu, bradu i brkove. Drži u desnoj ruci zlatno žezlo dok je lijevu ispružio prema Iliji, koji je također ispružio obje ruke prema njemu. Scena se odigrava u dvorani sa stupovima koji su spojeni lukovima svjetlosmeđe boje.

15 slika. Ilija udara vodu Jordana: παταξας τη υηλοτη (ιορδαν)ην

Prorok, nagnut nad rijeku, udara po njoj svojim poznatim plaštem. Iza njega stoji prorok Jelisijsja u crnoj haljini preko koje je prebacio svoj crveni plašt, držeći desnu ruku u visini grudi, a

Sl. 7. Detalj ikone proroka Ilije iz 1774 godine: Ilija i kralj Ahasja (dolje), i prorok udara plastom rijeku Jordan (gore). Zbirka Srp. prav. crkvene opštine u Sarajevu

lijevu na pojasu. Čitava scena vidi se u smeđem štimungu zbog potamnijelog laka.

16 slika. Uznesenje Iliino: Η αν . . . ις Ηλιου

Prorok sjedi u kolima crvene boje u koja su upregnuti konji, također crvene boje. Prikazani su u živom galopu. Ilija se nagnuo iz kola prema proroku Jelisijsji koji se jedva nazire u donjem desnom uglu slike, pružajući mu svoj čarobni plašt desnom rukom, dok u lijevoj drži uzde. Ilija je samo u svojoj smeđoj haljini, a Jelisijsja obučen kao i ranije.

*

Iz gornjeg prikaza legende o proroku Iliji vidimo da je ona po broju slika vrlo opsežna, ali da joj manjka ilustracija jednog događaja, koji je propisan i poznatim grčkim priručnikom, i to

scena sa umnožavanjem brašna i ulja u kući udovice iz Zarfata. S druge strane ubacio je majstor naše ikone u njezine ilustracije više scena kojih inače nema ni u spomenutom priručniku ni u Sinaksaru. Tako scenu br. 1 sa naše ikone (Rođenje Ilijino), scenu br. 6 (Ilija sreća Ovadiju), scenu br. 13 (Ilija i treći pedesetar) i scenu br. 2 neodređenog sadržaja, iz čega bi se moglo zaključiti da se majstor ove ikone služio uglavnom Biblijom i da je pripadao crkvenoj hijerarhiji.

Spomenuti grčki priručnik propisuje u svemu jedanaest slika za ilustraciju legende o proroku Iliji, i to: 1. Iliju hrane gavranovi, 2. Ilija umnoži brašno i ulje udovice, 3. Ilija uskrsnu sina udovice, 4. Ilija se susreće sa Ahavom, 5. Ilija zapali žrtvu nebeskom vatrom, 6. Ilija ubija sveštenike grijeha, 7. Zaspalog Iliju probudi anđeo, 8. Ilija rukopolaže Jelisiju za proroka, 9. Ilija ubija vatrom dva pedesetara, 10. Ilija udara svojim plaštem po rijeci Jordanu, 11. Uznesenje Ilijino, a Ohridski prolog: 1. Rođenje proroka Ilije, 2. Ilija upali žrtvu nebeskom vatrom, 3. Ilija umnoži brašno i ulje udovice iz Sarepta, 4. Ilija uskrsnu sina udovice iz Sarepta, 5. Susret Ilijin sa kraljem Ahavom, 6. Ilija rukopolaži Jelisiju za proroka, 7. Ilija rastavi vodu rijeke Jordan, 8. Uznošenje Ilijino na nebo.

Prema gornjem jasno je, kao što smo i pretpostavili, da je naš slikar dobro poznao sadržaj Biblije i svoju legendu o proroku Iliji crpio uglavnom otud.

*

Sudeći po obradi glavne figure, u prvom redu, pa onda ostalih figura i pejzaža, majstor opisane ikone poznao je dobro i način slikarskog izražavanja zapadne škole, koji i dominira u izgradnji opisane ikone. Naš majstor crta uglavnom kao i slikari zapadne škole, upoznat je sa anatomijom i perspektivom. To je, uostalom, pojava koja se zapaža od polovice XVIII vijeka kod mnogih atonskih slikara i grafičara, grčkih i naših slikara u Primorju, a naročito u Vojvodini.

Ipak, naš majstor se služi u osnovi tradicionalnim načinom rasporeda prostora u svojoj kompoziciji, pozlaćivanjem, korišćenjem svitaka, natpisima iznad scena, a naročito modelovanjem izvjesnih dijelova glavne figure tankim bijelim linijama, u čemu je pravi vještak. Odstupa na mjestima i od primjene naučne perspektive i služi se ikonografskom (prorok i kralj na konju). Pravo-pis mu je slab, a služi se i ligaturama.

U tehničkim manipulacijama nije slikar na visini ranije tehnike: njegova tempera boja nije čista jajna tempera, odnosno nije tempera koju

su naši ikonografi redovno upotrebljavali. Boja na opisanoj ikoni popušta pod pritiskom čeličnog skalpela, elastična je i žilava, što joj je svakako neka prednost, ali je lako otopiva i pod kratkotrajnim djelovanjem razblaženog alkohola (86°), pa i terpentinskog ulja, što nije slučaj kod jajne tempere zbog čega će čišćenje ove slike biti vrlo otežano. Svojtvo manje otpornosti boje na našoj ikoni uzrokom je i lako propadanje natpisa nad pojedinim scenama i na glavnoj figuri, jer su oni nanoseni na blistavu pozlatu na kojoj se teško održava i sama jajna tempera.

Ni gipsov temelj, na kome je naš majstor izveo svoju sliku, nije čvrst kao inače što su temelji na našim starijim ikonama. Njegova konsistencija nije svuda ista, te se na mjestima mrvici i otpada, ili se samo boja nad njim ljuska, jer nema dovoljno ljepljivosti, iz čega bi se dalo zaključiti da su boje našega slikara sastavljene na bazi voštane emulzije uz primjesu nekog drugog vezivnog sredstva.

Zrno nekih boja koje je upotrebljavao naš majstor, čini se da nije najfinije, jer se na većim plohamo ističu sitna srnca grubo mljevene boje, zato što su po dimenziji veća od primjese druge boje koja je finije mljevena, ali ta pojava može da bude prouzrokovana i neizglađenom površinom gipsovog temelja.

Slikareva paleta je dosta ograničena u pogledu broja boja; osim dvije crvene boje (cinober i grimiz), ostale su uglavnom zelena zemlja, smeđi oker, bijela i crna.

Natpisi u grčkom jeziku izvedeni su mješavinom kurziva i ustava lošim pravopisom.

Lak na slici je vrlo potamnio i zbog svog sastava upio se tako u boju kao da se s njom srastao, te će i to biti velika smetnja pri čišćenju površine pikturnog sloja.

Slika je izrađena na dasci tvrdog drveta, veličine 31 : 42.5 : 2.8 cm, od čega otpada na okvirić 1.5 cm, izveden u istoj dasci, tako da je nivo slike niži od njega za nekoliko milimetara. Okvirić je obojen po spoljašnjem rubu crvenom bojom, a po unutrašnjem prevučen zlatom (listići).

Šteta je za ovu lijepu i zanimljivu ikonu da je zbog raznih okolnosti, a u prvom redu od ranijeg dugovremenog uticaja vlage a i zbog svojih tehničkih nedostataka, i pored brižljive obrade, oštećena na mnogo mjesta. Naročito je odljuska-vanje sitnih djelića u toku, od čega su vrlo oštećene scene 1, 2, 9, 10, 11, 16, oreol glavne figure i skoro svi natpisi.

Slika je prilog crkvi nepoznatog darodavca iz vremena oko 1900.

DIE LEGENDE DES HL. ELIAS

Im obigen Artikel wird das Bild des Heiligen Elias aus dem Jahre 1774 mit seinem Portrat und den 16 Bildern aus seinem legendaren Leben beschrieben. Das Bild ist daher ein sehr seltenes Exemplar, da es an Anzahl der Szenen auch das griechische Handbuch für Ikonamalerei sowie auch die Sinaksar übertrifft. Aus der Bibel ist bekannt dass der Hl. Elias im IX.

Jahrhundert vor der neuen Aera zur Zeit des Königs Achab und seines Sohnes Achasje lebte mit denen er erbitterte Kampfe für die Anerkennung Jahves als Gott Israels führte. Eben diese Kampfe illustrieren die Szenen des erwähnten Bildes das auf einer Tafel aus hartem Holz von der Grosse 31 : 42,5 : 2,8 cm in Temperafarben gearbeitet ist.

LA LÉGENDE DU SAINT ÉLIE

Dans l'article qui précède on décrit la peinture du St. Élie, qui date de 1774, avec son portrait et seize scènes de sa vie légendaire. La peinture est, par conséquence, un très rare exemplaire car par nombre des scènes elle surpasse aussi bien le manuel grec pour la peinture des icônes que le Synaxaire (recueil abrégé de la vie des saints dans l'Église grecque). Comme on le sait de la Bible St. Élie a vécu au neu-

vième siècle av. J. C. à l'époque du roi Achab et de son fils Achasïa avec lesquels il luttait impétueusement pour la reconnaissance de Iahvé pour dieu israélite. C'est justement cette lutte qu'illustrent les scènes de la dite peinture qui est peinte à la détrempe sur une planche de bois de fer. La hauteur de l'icône est de 42,5, la largeur de 31 et l'épaisseur de 2,8 cm.